

Osmanlı Emek Tarihi Çalışmalarına Bir Katkı: İstanbul'da Ev İçi Hizmetlerde Çalışan Kadınlar Üzerine Bir Değerlendirme (1780-1850)

Yahya Araz

Dokuz Eylül Üniversitesi

Kadınlar ve Ev İçi Hizmetler

Osmanlı tarihçileri ellerindeki kaynakların imkânlarına bağlı olarak ayrıntılara girmekten çoğunlukla kaçınarak kentlerde çalışan kadınların varlığına değinmiştir. Suraiya Faroqhi'nin ifadeleriyle; “Pek sık rastlanmamakla birlikte, en azından büyük kentlerde para kazanan kadınlar da olduğu işitilmemiş değildir.”¹ Yoksul kadınların bir kısmı çalışarak, orta ve üst sınıflardan kadınlar ise sahip oldukları ya da miras aldıkları menkul ve gayrimenkuller üzerinden yatırımlar ve ortaklıklar kurarak para kazanmaya ve ailelerinin geçimine katkı sağlamaya çalışıyorlardı. Yoksul kadınlar hizmetçilik, hastabakıcılık, çocuk bakıcılığı ve sütannelik, hamamlarda tellaklık ve natırlık yapıyor, çiçek yetiştiriyor, mum ve gülsuyu üretip sokaklarda ve pazarlarda satıyorlardı. Tekstil üretiminin çeşitli aşamalarında faal olan kadınlar iplik

.....

¹ Suraiya Faroqhi, “18. Yüzyıl Anadolu Kırsalında Suç, Kadınlar ve Servet”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, ed. Madelina C. Zilfi, çev. Necmiye Alpay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 9.

eğiriyor, nakış işliyor ve dokuma tezgâhlarında çalışıyorlardı.² İmparatorluğun son dönemlerinde İzmir, Selanik ve İstanbul gibi kentlerde açılan tütün ve tekstil işletmelerinin çalışanları arasında ucuz işgücü olarak çocuklar ve kadınlar önemli bir yer tutuyordu.³ Çalışan, üreten ve para kazanan ancak erkeklerin gölgesinde kalan kadınların hikâyelerini saptamak ve boyutlarını detaylandırmak onlardan geriye kalanların oldukça dağınık olması, yaptıkları işlerin genellikle örgütlü olmaması ve kayıt altına alınmamış olmasından dolayı son derece zordur. Nitekim Osmanlı emek ve kadın tarihi araştırmalarının önemli oranda bu nedenlerle çalışan kadınlarla yeterli düzeyde ilgilenemediğini belirtmek mümkündür.⁴ Her iki alandaki çalışmalar da kaynakların nispeten daha cömert veriler sunduğu alanlara yönelmiştir.⁵

Bu çalışma öncelikli olarak mahkeme kayıtlarını kullanarak, 18. yüzyılın sonraları ve 19. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da ev içi hizmetlerde çalışan kadınların yaşamlarına daha yakından bakmayı denemektedir. Hizmetçilik, kadınların İstanbul gibi büyük kentlerde

.....

- 2 Konuya çok sayıda çalışmada değinilmiştir. Sadece üçü için bkz. Judith E. Tucker, *Women in Nineteenth-Century Egypt*, Cambridge: Cambridge University Press, 1985, s. 81-93; Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Zanaatkârları*, çev. Zülal Kılıç, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011, s. 198-200; Fariba Zarinebaf-Shahr, "The Role of Women in the Urban Economy of Istanbul, 1700-1850", *International Labor and Working-Class History*, sy. 60, 2001, s. 141-152.
- 3 Bunun için şu çalışmanın içindeki makalelere başvurmak yararlı olacaktır; Donald Quataert ve Erik Jan Zürcher (der.), *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiyesi'ne İşçiler 1839-1950*, çev. Cahide Ekiz, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- 4 Aynı şey ev içi hizmetlerde çalışanlar erkekler için de geçerlidir. Bkz. Gülçin Tunalı Koç, "Sözüm bu iki gözüm el-vefâ ve tam vefâ': Müneccim Sadullah el-Ankaravî'nin kaleminden 19. yüzyıl Ankara'sında hizmetkârlar", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, sy. 5, 2007, s. 41-42.
- 5 Herhalde burada Osmanlı toplumunda kadınlar üzerine yapılmış önemli çalışmalara uzun atıflarda bulunmaya gerek yoktur. Yalnızca şu iki makale oluşan kayda değer birikimi göstermeleri ve değerlendirmeleri açısından zikredilmelidir; Betül İpşirli Argıt, "Osmanlı Hukuk Çalışmalarında Kadın", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi Türk Hukuk Tarihi*, c. 3/5, 2005, s. 575-621; Klaus Kreiser, "Women in the Ottoman World: a bibliographical essay", *Islam and Christian-Muslim Relations*, c. 13/2, 2002, s. 197-206. Emek tarihi çalışmalarıyla ilgili bir değerlendirme için bkz. Quataert ve Zürcher, *a.g.e.*, s. 7-26.

istihdam edilebilecekleri temel iş alanlarının başında geliyordu. Ancak ev içi hizmetlerde çalışan kadınların ne kadar yaygın oldukları, geldikleri sosyal ve ekonomik çevreleri, hizmet ettikleri ailelerle ilişkileri üzerine çok az şey bilinmektedir.⁶ Konuyla ilgili mahkeme kayıtlarındaki artış, 18. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da ev içi hizmetlerde çalışan kadınların sayısında önceki dönemlerle karşılaştırıldığında bir artış yaşandığına işaret edebilir. Özgür hizmetçiler bu dönemde kayıtlara, İmparatorluğun başkenti olarak memurlar sınıfı sürekli genişleyen ve nüfusu artan bu kentte,⁷ orta ve üst sınıfların ev içi hizmetlerdeki emek ihtiyacını karşılayan unsurlar olarak kendileriyle benzer işleri yapan kadın kölelerden (cariye) daha yaygın bir şekilde yansıyacaktırlar. Ancak özgür hizmetçiler, cariyelerin, pahalı olmalarından dolayı, giremedikleri evlere de giriyorlardı. Büyük çoğunluğu çocuk yaşlarda ailelerinden alınan kız çocukları, 19. yüzyılda, sahip olduklarıyla köle edinmeye imkânı olmayan,⁸ mütevazı bir yaşama sahip İstanbulluların hanelerinde de görülecektir.

Bulgular, ev içi hizmetlerde çalışanların temel olarak kadınlardan ve bir kısmı henüz çocuk yaşlarda olan kızlardan oluştuğunu göstermektedir. Alan Duben ve Cem Behar'ın 1885 ve 1907 nüfus sayımlarına dayanarak elde ettiği veriler, İstanbul'da ev içi hizmetlerde çalışanların büyük bir kısmının kadınlardan oluştuğunu ortaya koymuştur. Buna göre, 1885'te hizmetçilerin % 85.3'ü kadınlardan oluşuyordu. Genel toplam içinde on beş yaşın altındakiler % 23.9, on beş-on dokuz yaşları arasındakiler % 20.6 ve yirmi-yirmi dokuz yaşları arasındakiler % 25.1'lik bir kesime karşılık geliyordu. Üç grubun toplamı ev içi hizmetlerde çalışanların % 70'nin otuz yaşın altındaki kişilerden oluştuğunu göstermektedir.⁹ Bunların büyük çoğunluğunu

.....

6 Kadın ve erkek hizmetçilerin ücretlerini de karşılaştıran ilginç bir çalışma için bkz. Ahmet Cihan, "Bir Osmanlı Kadısının Günlüğü/Gündelik Yaşamı: (Mekke Kadısı-1846)", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 24, 2004, s. 99-126.

7 İstanbul nüfusunun gelişimi için bkz. Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 165-222.

8 Y. Hakan Erdem, *Osmanlı'da Köleliğin Sonu 1800-1909*, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013, s. 35.

9 Alan Duben ve Cem Behar, *İstanbul Haneleri Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880-1940*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, s. 77-81.

da küçük yaşlarda ailelerinden alınan ve zaman geçtikçe ev içi hizmetlere daha fazla katkı sunması beklenen, bir anlamda hizmetçiye dönüşen, kızlar oluşturmaktaydı.

İstatistikî veriler üretmeye çok uygun olmamakla birlikte daha erken dönemlere ait kayıtlar da Duben ve Behar'ın bulgularını desteklemektedir. Ev içi hizmetlerde çalışan ve bir şekilde durumları mahkeme tutanaklarına yansıyanların büyük çoğunluğu evlenmemiş onlu ve yirmili yaşlarda genç kızlardan oluşmaktaydı. Bu kızlar, hizmet verdikleri ailelerle birlikte yaşıyor, uzun yıllar boyunca hizmetçilik yapabiliyorlardı. Aralarında birkaç ay, bir yıl, birkaç yıl ya da çok daha uzun yıllar hizmet edenler vardı. Bununla birlikte hizmetçiler farklı sosyal, ekonomik ve kültürel arka planlara sahip olabiliyor yaşları, hizmet süreleri ve ürettikleri hizmetin niteliği farklılaşabiliyordu. Bu anlamda ev içi hizmetlerde çalışan kadınları birkaç gruba ayırmak mümkündür.

Bu çalışma öncelikli olarak ev içi hizmetlerde istihdam edilen çocuklar ve onların yaşları ilerledikçe yaşamlarına nasıl devam ettikleri sorusuyla ilgilenmektedir. Ancak olguya genel bir çerçeve çizilmesi diğer hizmetçi gruplarına da değinmeyi gerekli kılmaktadır. Bunlardan birincisini azat edilmiş cariyeler oluşturmuyordu. Araştırmalar, çok sayıda cariyenin azat edildikten sonra da eski sahiplerine ya da başkalarına ücretle hizmet etmeye devam ettiklerini ortaya koymuştur. Özgürlüklerini kazanmak cariyeleri, yaşamlarını devam ettirebilecekleri ilişkilere sahip olmadıkları dış dünyanın tehlikeleleriyle karşı karşıya bırakıp ekonomik olarak savunmasız bir duruma düşürebiliyordu. Hizmetçi olarak çalışmak dışında sınırlı tercihleri olan azatlı cariyeler, bu şekilde hareket ederek hizmet ettikleri kişilerin koruması altına girmiş oluyorlardı. 19. yüzyılın ikinci yarısında azat edilen cariyelerin “yoksulluğa düşmelerini önlemek için” devlet eliyle uygun görülen evlere hizmetçi olarak yerleştirilmeleri sağlanmaya çalışılacaktır.¹⁰

.....

¹⁰ Erdem, *a.g.e.*, 220-221; Ehud R. Toledano, *Slavery and Abolition in the Ottoman Middle East*, Seattle: University of Washington Press, 1998, s. 66-67; Liat Kozma, *Policing Egyptian Women Sex, Law, and Medicine in Khedival Egypt*, New York: Syracuse University Press, 2011, s. 70-77. Azat edilmiş cariyelerin hizmetçi olarak çalışmaya devam edebildiklerine ilişkin örnekler için bkz.

İkinci grubu genellikle kimsesiz, yoksul ve başkalarının korumasına muhtaç kadınlar oluşturuyordu. Düşük ücretlerle, zaman zaman da karın tokluğuna çalıştırılmalarına karşın ev içi hizmetlerde istihdam edilmek bu kadınlar için oldukça cazipti. Ev içi hizmetlerde istihdam edilmenin ikili bir anlamı bulunmaktaydı. Bu şekilde, kaygı duymadan barınabilecekleri bir çatının altına sığınmış ve bir ailenin korumasını elde etmiş oluyorlardı. Bu kadınlar uzun süreler için istihdam edilebilecekleri gibi tanımlanmış geçici hizmetleri yapmak üzere de işe alınabiliyorlardı. Çocuk, yaşlı ve hasta bakıcılığı, yeni doğum yapmış kadınlara yardım etmek gibi geçici işler bunların başında gelmekteydi.¹¹

Üçüncü grubu eşleri ya da çocuklarıyla birlikte hizmet eden kadınlar oluşturuyordu. Bunların bir kısmı eşlerini kaybetmiş çocuklarıyla birlikte yaşam mücadelesi veren kadınlardı. Çocuklar da annelerinin hizmet ettikleri aileye hizmet ederek büyüyorlardı.¹² Karı kocanın aynı evde birlikte hizmet ettikleri vakalar nadir olmakla birlikte rastlanmayan türden değildi. 16 Kasım 1800'de Üsküdar Mahkemesi'ne yansıyan bir kayıttan Hafız Osman ve eşi Hatice'nin Hacı Ahmed Ağa adlı birisine sekiz yıl hizmet ettikleri anlaşılmaktadır.¹³ Bazı ipuçları aynı evde hizmetçi olarak çalışanların eşleriyle burada tanışıp evlendiklerine işaret etmektedir.¹⁴ Ancak veriler henüz bu bulguyu daha ileri boyutlara taşıyacak yeterlilikte değildir.

Dördüncü grubu ise farklı isimler altında ailelerinden alınan çocuklar oluşturuyordu. Bu çocukların büyük bir kısmı kız

.....

Davidpaşa Şer'iyye Sicilleri (bundan sonra: *DŞS*) 2, varak (bundan sonra: v.) 7a, hüküm (bundan sonra: hkm.) 2 (1 Eylül 1783); *DŞS* 93, v. 29a, hkm. 1 (20 Temmuz 1833); *DŞS* 93, v. 49b, hkm. 4 (24 Eylül 1833); *DŞS* 110, v. 47b, hkm. 3 (19 Ocak 1846).

11 20 Mart 1833'te Haçador adındaki birisi akraba kadınlardan kendisine yardım edecek kimsenin olmadığı "sahib-i firaş" yardımı muhtaç annesi için Sultane adlı kadını aylık on kuruşa hizmetçi olarak tutacaktır. *DŞS* 91, v. 40b, hkm. 3 (20 Mart 1833). Ayrıca bkz. *DŞS* 84, v. 52b, hkm. 6 (19 Mayıs 1827); *DŞS* 93, v. 21a, hkm. 1 (4 Haziran 1833).

12 *DŞS* 112, v. 7a, hkm. 4 (20 Mart 1847).

13 *Üsküdar Şer'iyye Sicilleri* (bundan sonra: *ÜŞS*) 552, v. 17a, hkm. 2 (16 Kasım 1800).

14 *DŞS* 5, v. 7a, hkm. 2 (27 Mart 1785).

çocuklarından oluşuyor ve yaşları ilerledikçe ev içi hizmetlere daha fazla katkı sunması bekleniyordu. Aşağıda bu çocuklar üzerinde durulmuş yaşları ilerledikçe yaşmalarına nasıl yön verdikleri sorusuna cevap üretilmeye çalışılmıştır.

İcar Edilmiş Bir Kız Çocuğundan Hizmetçi Üretmek!

Osmanlı toplumunda çocukların başka ailelere verilmesi boyutları tam anlamıyla saptanamayan bir uygulama olarak erken dönemlerden itibaren mevcuttu.¹⁵ “Tebenni”, “ıcar”¹⁶, “evlatlığa ve iyallığe verme” gibi tanımlamalarla anlatılan bu uygulama, 19. yüzyılda, İstanbullu ailelerin ev içi hizmetlerdeki emek ihtiyacının karşılanmasında önemli bir yere sahip olacaktır. İstanbullu ailelerin evlerinde bulunan bu çocukların icar edilmiş olmasının ya da yaşamlarını kendilerine yabancı bir ailede sürdürmek zorunda kalmalarının muhtelif sebepleri bulunmaktaydı.¹⁷ Çocukların kimsesiz ya da yoksul ailelerden geliyor olmaları başka ailelere verilmeleri için yeterli bir gerekçeydi. Mahkeme kayıtlarında, standart ifadeler üzerinden yapılan anlatılarda, çocuklarını icar eden ailelerin yoksulluğu ve çocuklarına bakamamanın verdiği çaresizlik duygusu ön plana çıkarılmıştır. Bu durumdaki

.....

15 Leslie Peirce, *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, çev. Ülkün Tansel, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005, s. 200; Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, çev. Elif Kılıç, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, s. 127. Konu farklı zamanlarda Osmanlı topraklarını ziyaret etmiş Batılı seyyah ve gözlemcilerin de dikkatini çekmiştir; Lady Mary Wortley Montagu, *Turkish Embassy Letters*, London: William Pickering, 1993, s. 137-138; Miss Pardoe, *The City of The Sultan; And Domestic Manners of The Turks, in 1836*, c. 1, London: Henry Colburn Publisher, 1838, s. 93; Lucy M. C. Garnett, *Home Life in Turkey*, New York: The Macmillan Company, 1909, s. 224.

16 Çocukların başka ailelere verilmesi için kullanılan farklı tanımların pratikte tam olarak neye karşılık geldiklerini anlamak her zaman kolay değildir. Katipler bu tanımlamaları zaman zaman birbirlerinin yerine geçecek şekilde de kullanabiliyordu. Çalışma boyunca başka ailelere verilen çocuklar olgusunu anlatmak için öncelikli olarak “İcar” kelimesi tercih edilmiştir.

17 Bkz. Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2013, s. 98.

aileler, onların yokluğunda akrabaları, çocukları “infak” edecek güçlerinin olmadığını anlatıyor bu gerekçeyle onları başka ailelere icar ettiklerini belirtiyorlardı.

Yoksulluk kendisini çok farklı şekillerde gösterebiliyordu. 19. yüzyılda savaşların ve toprak kayıplarının yol açtığı göçler birçok ailenin muhtaç duruma düşmesine ve çocuklarını hizmet etmek üzere başka ailelere vermelerine sebep olacaktır. Yüzyılın ortalarında Karadeniz kıyılarından bu amaçlarla İstanbul’a taşınan çocukların azımsanmayacak bir kısmı Kafkas coğrafyasından ya da Kırım’dan göç etmiş “muhacir” ailelerin çocuklarıydı. Aynı şey Rumeli toprakları üzerinden gelen çocuklar için de geçerlidir. Kitlemel göçlerin aileler üzerinde yol açtığı yıkım çocuklarını elden çıkarmak zorunda kalmalarına sebep olabiliyordu.¹⁸ Kendilerine yabancı bir dünyaya giren bu çocukların bir kısmı Türkçeyi sonrada öğreniyor olmalıydılar.¹⁹

Savaşlar, çocukların babasız kalmalarına yol açıyordu. Erkeklerin arkalarında bıraktıkları muhtaç kadınlar çocuklarının geçimlerini sağlamakta sorunlar yaşıyordu. Araştırmalar Osmanlı’nın son dönemlerinde İstanbul’da sokaklarda dilenen, fuhuş yapan, erkeklerin ve akrabalarının korumasından mahrum çok sayıda kadının varlığını ortaya koymuştur.²⁰ Bu kadınlar önemli oranda savaşların ve kitlemel göçlerin ürettiği bir sonuçtu. Fransızların Mısır’ı işgalinin ardından yapılan sefer ve yaşanan çatışmalarda (1798-1801) eşlerini kaybeden birçok kadın kendilerinin ve çocuklarının bakımını sağlamakta zorlandıklarını açık bir şekilde ifade etmekten çekinmiyordu. Akrabalarının yardımını alamayan ya da böyle bir ağdan mahrum olan bu kadınların bazıları çocuklarını, tamamen bu gerekçeyle, başka ailelere icar edebiliyorlardı.²¹

.....

¹⁸ Erdem, *a.g.e.*, s. 69-71.

¹⁹ Beş yaşındaki kızını icar ederken Türkçe bilmediği için tercüman kullanan Boşnak bir babanın yer aldığı biraz daha geç tarihli bir kayıt için bkz. *DŞS* 180, s. 23, hkm. 81 (1 Haziran 1913).

²⁰ Müge Telci Özbek, “Uygunsuz makulesinden kadınlar’: Son Dönem Osmanlı İstanbul’unda yoksul ve yalnız kadınların kontrolü ve fuhuş (1900-1914)”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, sy. 15, 2012, s. 69.

²¹ *DŞS* 36, v. 5b, hkm. 4 (12 Aralık 1800).

Elbette geçim sıkıntısı ve yoksulluk yalnızca savaşların ve kitle-sel göçlerin yol açtığı bir sonuç değildi. Babalarını ya da ebeveynleri-nin ikisini kaybetmiş birçok çocuk kendilerine bakamayan akrabaları tarafından başka ailelerin yanına verilebiliyorlardı. Ele alınan dönem boyunca yakınları tarafından başka ailelere icar edilen çocukların bü-yük bir kısmı en azından anne ya da babalarından birini kaybetmişti. Bu çocukların bir kısmı İstanbul'a yakın ya da ulaşımın nispeten daha rahat ve ucuz sağlanabildiği coğrafyalardan geliyorlardı. Deniz yoluyla ulaşımın mümkün olduğu Karadeniz kıyıları icar edilmek üzere İstanbul'a gönderilen ve muhacirlerin dışında kalan taşralı çocukların sağlandığı coğrafyaların başında gelmekteydi.²² Özellikle İstanbul'la daha yoğun bir ilişkisi olduğu varsayılabilir Bolu, Kastamonu, Ge-rede ve Safranbolu gibi Batı Karadeniz kent, kasaba ve köylerinde yaşayan ancak sahip oldukları kıt imkânlarıyla ayakta durmakta zor-lanan aileler icar edilmek üzere çocuklarını İstanbul'a göndermektey-diler. Benzer bir durum Rumeli'de İstanbul'a nispeten yakın kent ve kasabalar için de geçerlidir.²³

Yolları İstanbul'da birleşen taşralı çocukların kente gelişleri farklı şekillerde oluyordu. Çocuklarını icar eden ailelerle onları yan-larına alan aileler arasındaki bağlantıyı önemli oranda daha önceden İstanbul'a yerleşmiş akrabalar ve diğer tanıdıklar kurmaktaydı. İlgili makamlara dilekçe yazıp yaşamlarını kaybetmiş akrabalarının arka-larında bıraktıkları çocuklarının “sefalet” içinde kaldıklarını anlatan ve bu gerekçeyle İstanbul'a kendi yanlarına gelebilmeleri için “mürûr tezkeresi” verilmesini isteyen çok sayıda kişi bulunmaktaydı.²⁴ Ebe-veynlerini kaybetmiş bu nedenle daha önceden İstanbul'a yerleşmiş

22 Osmanlı'nın son dönemlerinde Karadeniz kıyılarının İstanbul'a yapılan göç-lerdeki yeri için bkz. Christopher Clay, “Labor migration and Economic conditions in nineteenth-century Anatolia”, *Middle Eastern Studies*, c. 34/4, 1998, s. 1-32.

23 Konuyla ilgili olarak devam etmekte olan projede, taşralı çocukların nereden geldiklerine ilişkin ayrıntılı tablolar hazırlanmaktadır.

24 Nalan Turna, *19. Yy.'den 20. Yy.'ye Osmanlı Topraklarında Seyahat, Göç ve Asayiş Belgeleri Mürûr Tezkereleri*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2013, s. 121-140. Göç zincirinin iyi çalışılmış bir örneği için bkz. Cem Behar, *A Neighborhood in Ottoman İstanbul Fruit Vendors and Civil Servants in the Kasap İlyas Mahalle*, New York: State University of New York, 2003, s. 95-129.

akrabalarının yanına sığınan bu çocukların bir kısmı başka ailelere verilebiliyordu.²⁵

Çocukların yaşıyorsa babaları ya da yakın akrabalarından birisi de onlara İstanbul'a kadar refakat edebiliyordu. Bu kişilerin isimleri kayıtlara geçirilirken İstanbul'da "misafiren" buldukları özellikle belirtiliyordu. İstanbul'a vardıklarında tanıdıklarının yanında ya da bir misafirhanede kalıyor çocukları, yanlarında yeni bir başlangıç yapacakları kişi ya da ailelere teslim ettikten sonra memleketlerine geri dönüyorlardı.²⁶ Çocukları veren ve alanlar zaman zaman aracılardan da teşvikleriyle iki taraflı olarak yeni çocukların sürece dahil olmasına katkıda bulunuyorlardı. 7 Mayıs 1846'dan 6 Aralık 1846 tarihine kadar yaklaşık altı aylık zaman diliminde Davudpaşa Mahkemesi'nde "icar" kelimesiyle birlikte anılan çocukların on dördü Geredeli olarak kayıtlara geçirilmiştir. Geredeli çocukları icar eden ailelerin bir kısmının birlikte hareket ettiklerini icar işlemlerinde birbirlerine vekil olmalarından anlamak mümkündür. Diğer taraftan Geredeli aileler de çocuklarını İstanbul'a göndermek konusunda birbirlerini teşvik edip güven aşlamış olmalıydılar.²⁷

Bu çalışmanın ele aldığı dönemde taşralı çocukları toplayıp İstanbul'a ulaştırmaya çalışan ve "emanetçi" olarak nitelendirilen delalları henüz ortaya çıkmamıştır. Zaman zaman topladığı çocukları satan, dilendiren ve fuhuşa sürükleyen "emanetçi" tipi 19. yüzyılın ikinci yarısında yaygınlaşacak ve devletin konuyla daha fazla ilgilenmeye başlamasına yol açacaktır.²⁸ Bununla birlikte ilişki her zaman çocukların aileleri ya da tanıdıkları vasıtasıyla İstanbul'a ulaştırılması şeklinde kurulmayabilirdi. Vazifeleri vesilesiyle taşrada bulunan İstan-

.....

25 *DŞS* 36, v. 29a, hkm. 1 (19 Şubat 1801); *DŞS* 91, v. 19a, hkm. 1 (10 Ekim 1832); *DŞS* 93, v. 30a, hkm. 4 (22 Temmuz 1833).

26 Sadece birkaç örnek için bkz. *DŞS* III, v. 15a/b, hkm. 2, 4-5 (9-16 Mayıs 1846); *DŞS* 106, v. 5a, hkm. 2 (1 Ağustos 1841); *DŞS* 107, v. 64b, hkm. 6 (21 Haziran 1843); *DŞS* 108, v. 68a, hkm. 3 (29 Mayıs 1844).

27 Bu hususta Davudpaşa Mahkemesi'nin III numaralı defterinde yer alan Geredeli çocuklarla ilgili kayıtlar yeterli bir örnek oluşturmaktadır.

28 Nazan Maksudyan, "Foster-Daughter or Servant, Charity or Abuse: *Beslemes* in the Late Ottoman Empire", *Journal of Historical Society*, c. 21/4, 2008, s. 500-501.

bullular buldukları yerlerde yanlarına aldıkları çocukları İstanbul'a geri döndüklerinde beraberlerinde getirebiliyorlardı. Mesela Filibe'de kadılık yapan Seyyid Mehmed Haşim eşi Şerife Nimetullah'la bu kentte iken Habibe adındaki bir kızı yanlarına alacak İstanbul'a da beraberlerinde getireceklerdir.²⁹

Genellikle bu şekilde ifade edilmiş olmasına karşın çocukların başka ailelere verilmiş olmasını sadece yoksullukla açıklamak doğru değildir. Ebeveynlerini kaybetmiş çocukların giydirilmesi, yedirilmesi ve bakımlarının sağlanması akrabalar arasında sorunlara yol açabiliyordu. Kendi himayelerindeki çocukları başka ailelere veren bu akrabalar arasında kendisiyle geçimlerini sağlayabilecekleri bir mesleği olanlar vardı.³⁰ Diğer taraftan eşlerini kaybetmiş çocuk sahibi erkekler çocuklarına bakacak bir kadın akrabasının yokluğunda sorunlar yaşıyorlardı. Eşlerini kaybetmiş erkeklerin yer aldığı icar kayıtları ile yoksulluğun ön plana çıkarıldığı vakaların küçük bir karşılaştırması babaların, eşlerinin yokluğunda çocuklarının sorunlarıyla baş etmekte zorlandıklarını ima etmektedir. Küçük çocukların kadınların şefkatli dokunuşlarına ve bakımlarına ihtiyaçları vardı. Eşlerini kaybetmiş erkekler, çocuklarını icar ederken “terbiye-i nisvân”dan bahsediyor, eşlerinin ölümünden sonra çocuklarını terbiye edecek kadın akrabaların yokluğuna göndermede bulunuyorlardı. Elbette terbiye edilmesi için icar edilen çocuklardan ev içi hizmetlere de ellerinden gelen katkıyı sağlamaları beklenmekteydi.³¹

İcar edilen çocukların büyük çoğunluğu kız çocuklarından oluşuyor ve kadınlar tarafından sahipleniliyordu. Zaman zaman vekilleri aracılığıyla hareket eden ve bir kısmı yüksek devlet görevlilerinin, müderrislerin, kadınların ve zengin tüccarların eşi olan bu kadınlar arasında çok daha mütevazı bir yaşam sürdükleri anlaşılan müezzin, imam ve farklı iş kollarında çalışan esnaf eşleri ile azatlı cariyeler bulunmaktaydı.³² Bu çocuklar ev içi hizmetlerde çalıştırılmak üzere icar edilmekle birlikte kendilerini yanlarına alan iş/meslek sahibi kadın-

.....

29 *DŞS* 34, v. 43b, hkm. 4 (10 Haziran 1800). Ayrıca *DŞS* 2, 39b-4 (19 Ekim 1783).

30 *DŞS* 82, v. 9b, hkm. 5 (12 Nisan 1825); *DŞS* 82, v. 25a, hkm. 1 (19 Temmuz 1825).

31 *DŞS* 4, v. 24b, hkm. 6 (31 Ekim 1784); *DŞS* 4, v. 44b, hkm. 8 (12 Ocak 1785); *DŞS* III, v. 9a, hkm. 3/v. 9b, hkm. 5 (15 Nisan 1846).

32 *DŞS* 35, v. 32a, hkm. 2 (3 Eylül 1802); *DŞS* 40, v. 27a, hkm. 3 (5 Eylül 1802).

ların çıraklığını/yardımcılığını da yapabiliyorlardı. Bu işler arasında tellaklık ve dikiş-nakış işleri ön plana çıkmaktaydı.³³ Bunun yanında aileler, varsa kendi çocuklarıyla birlikte, yanlarına aldıkları çocukların Kuran'ı ve temel dini bilgileri öğrenmelerini sağlamaya çalışıyordu. Muhtemelen bunu yapmak için her zaman bir hocaya ya da muallime ihtiyaç yoktu.³⁴

Çocuğu verenler ve alanlar arasında yapılan icar anlaşmaları ayrıntılardan uzak son derece basitti. Anlaşmada çocuğun genellikle nereden geldiği, yaşı, alacağı ücret ve ev içi hizmetlere yardımcı olacağı belirtilmekteydi. Aynı anlaşmada çocuğu yanına alan aile ya da kişinin de çocuğun alacağı ücreti yine onun ihtiyaçlarına harcayacağını taahhüt etmesi beklenmekteydi. Belirlenen ücretler genellikle çocukların nafakasının karşılığı olarak tespit edilmekteydi. Anlaşmalarda çocukların yapacakları hizmetin karşılığında alacakları ücretin nafakalarına harcanacağını belirtmesi ileride bu konuda çocukların ya da ailelerinin oluşabilecek ücret taleplerinin önünü almaya yönelik bir tedbirdi. Fetva mecmuaları, bu durumdaki çocukların buluşa eriştikten sonra kendilerini icar etmiş ailelere yaptıkları hizmetlerin karşılığını talep edebileceğine dair fetvalar ihtiva etmektedir. Fetvalarda bunun hangi durumlarda ve nasıl yapılabileceğine ilişkin ayrıntılı bilgiler sunulmaktadır. Çocukların ücretleri benzer hizmetlerde alınabilecek ücret (ecr-i misl) göz önünde bulundurularak hesaplanırdı. Fetvalarda, çocukların ücret talep edebilecekleri ısrarla vurgulanıyor ancak hizmetlerinin karşılığı olan ücretin nafakalarına harcanmış olması durumunda bunu yapamayacakları da hatırlatılıyordu. Eğer hizmetin karşılığı olan ücret nafakadan fazlaysa bunun ödenmesi gerekiyordu.³⁵ Bazı anlaşmalarda ücretin bir kısmının çocuğun buluşa ermesinden sonra kendisine verilmek üzere bir kenara ayrılması kararlaştırılıyordu.³⁶

.....

33 DŞS 1, v. 3a, hkm. 2 (14 Ramazan 1196); DŞS 34, v. 46a, hkm. 3 (18 Haziran 1800); DŞS 39, v. 17b, hkm. 4 (2 Mart 1802).

34 DŞS 37, v. 27a, hkm. 1 (Mayıs 1801).

35 Menteşzâde Abdurrahim Efendi, *Fetâvâ-yı Abdurrahim*, c. 2, İstanbul: Daru't-Tıbbât'ül-Ma'mûre, 1243, s. 112-113.

36 DŞS 81, v. 54a, hkm. 2 (27 Ocak 1825); DŞS 84, v. 20a, hkm. 2 (25 Aralık 1826); DŞS 84, v. 20b, hkm. 4 (26 Aralık 1826).

Çocukların karın tokluğuna çalıştırıldığı ve emeklerinin ucuz işgücü olarak sömürüldüğü yorumlarına yol açabilecek icar anlaşmaları, olgunun daha geniş bağlamları, çocukların üretebilecekleri hizmetin niteliği ve yaşları hesaba katılarak değerlendirilmelidir. İlginç bir şekilde anlaşmalarda zaman zaman çocukların ev içi hizmetlere “güçleri oranında” katkı sağlayacakları/sağladıkları belirtiliyordu. Öyle ki hizmet etmek üzere icar edildiği belirtilen çocukların bir kısmının kendisi bakıma muhtaç durumdaydı. Bu çocukların yaşları üzerine yapılacak bir değerlendirme bunun ne anlama geldiğinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Abdurrahman Kurt’un 19. yüzyılın ortalarında Bursa’da aile üzerine yaptığı bir araştırma, aynı dönemlerde bu kentte icar edilen çocukların büyük çoğunluğunun on yaşın altında olduğunu göstermiştir.³⁷ Bu tespit dönemin İstanbul’u için de geçerlidir. Yedi ile on yaşları arasındaki çocuklar en çok icar edilenlerdi. Ancak daha küçük yaşlardaki çocukların da icar edilmesi rastlanmayan bir durum değildi.³⁸ İslam’ın fakir, kimsesiz ve yetim çocuklara yardım etmeyi teşvik edip yüceltmesi insanların bu çocuklara yönelik duyarlılığını artırıyor olmalıydı. Ne var ki çocukların, yaşları ilerledikçe ev içi hizmetlere daha fazla katkı sunmaları beklenmekteydi. Bu nedenle çocukların başka ailelere verilmesi olgusu, hayırseverlik ve onların emeğinden ucuz bir şekilde yararlanma arzusu birlikte düşünülerek ele alınmalıdır.

Kız çocuklarının birkaç yıl hizmet edip evlilik çağına geldiklerinde onları yanlarına aileler tarafından çeyizleri hazırlanarak ve bir miktar para verilerek uygun bir kısmetle evlendirilmesi beklenmekteydi.³⁹ Gerçekten de dönemin İstanbul’unda ev içi hizmetlerde çalışan çok sayıda kız çocuğu onlu yaşlarının ikinci yarısında ya da

.....

³⁷ Kurt, *a.g.e.*, s. 104.

³⁸ *DŞS* 34, v. 43a, hkm. 2 (9 Haziran 1800); *DŞS* 34, v. 63a, hkm. 1 (12 Temmuz 1800).

³⁹ Faroqhi, *Osmanlı Kültürü*, s. 127. Konu fetva mecmualarında da ele alınmıştır; “Zeyd Hind’e gel bana menzirimde birkaç sene hıdmet eyle sana şu kadar cihâz esvâbı idivirüb ere vireyin demekle Hind dahi birkaç sene hıdmet idüb lakin Zeyd Hind’e bir nesne idivirmese Hind hıdmetinin ecr-i mislini Zeyd’den almağa kâdire olur mu?

El-cevâb: Olur.” Menteşzâde Abdurrahim Efendi, *a.g.e.*, s. 131. Bu ilişkinin Osmanlı toplumuna özgü olmadığı da belirtilmelidir. Bkz. Sandra Cavallo,

yirmili yaşlarında evlenerek, yaşamlarına evli bir kadın olarak devam ediyorlardı. Kayıtlar, evlilik arifesinde olan genç kızlara verilen ve yaptıkları hizmetlerin karşılığı olduğu ifade edilen eşyaların ayrıntılı dökümlerini vermektedir.⁴⁰ Bu eşyalar evlenecek çiftlerin yeni yuvalarındaki temel eşya ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikteydi. Elbette genç kızlar için alınmış elbiseleri de bu eşyalara eklemek gerekir. 3 Ekim 1788'de Galata'da buluşa erdiği söylenen Fatma adındaki genç bir kız dokuz yıl hizmet ettiği aileden iki minder, iki yastık, çarşafıyla birlikte bir döşek, yine çarşafıyla birlikte bir yorgan, bir baş yastığı, iki mak'ad, bir hırka, iki entari, altı kat çamaşır, iki tencere, dört sahan, ibrik, leğen, sini, çorba tası, hamam tası, kadayıf tepsisi, bir kahve ibriği, iki fincan ve bir maşraba gibi birçok eşya almıştır.⁴¹ 31 Ağustos 1800 tarihli bir kayıta ise on beş yaşında buluşa eriştiğini ifade eden Hanife, beş yıldır yanında kalıp hizmet ettiği Emetullah Hatun'dan altı çatma yastık, iki minder, iki çift mak'ad, çarşaflarıyla birlikte bir çift yorgan, çarşafıyla birlikte bir beledi döşek, bir Kıbrıs basması baş yastığı, iki makreme, bir işleme havlu, dört hilali gömlek, bir yağlık, kapaklarıyla birlikte iki tencere, kapaklarıyla birlikte dört sahan, bir çorba tası, bir sini, bir leğen, bir ibrik ve sekiz miskâl bir çift bilezik alacaktır.⁴² Ne var ki evlenmek ev içi hizmetlerde çalıştırılmak üzere icar edilmiş her kız çocuğunun birkaç yıllık hizmetten sonra elde edebileceği bir ödül değildi.

“Ücret ile Hizmet Eder Makulesinden” Kadınlar

Ev içi hizmetlerde çalışan ve zamanı geldiğinde evlendirilmesi beklenen kız çocukları evlenmek dışında ne yapıyorlardı? Buluşa eriştikten sonra evlenen/evlendirilen genç kızların dışında kalanların bir kısmı ailelerine geri dönüyor ancak büyük çoğunluğu yaşamlarına

.....

“Family Relationships”, *A Cultural History of Childhood and Family. The Early Modern Age*, c. 3, Oxford-New York: Berg, 2010, s. 30-32.

⁴⁰ Örnek kaynaklar.

⁴¹ *Galata Şer'iyye Sicilleri* (bundan sonra: *GŞS*) 494, v. 26b, hkm. 2 (3 Ekim 1788).

⁴² *DŞS* 35, v. 19a, hkm. 2 (31 Ağustos 1800). Bazen ücretin kızların çeyizine harcandığı açık bir şekilde belirtiliyordu. Bkz. *DŞS* 84, v. 15b, hkm. 6 (30 Kasım 1826).

kendilerini yanlarına alan ailelerin evlerinde ya da onlara bu imkânı sağlayacak evlerde hizmetçi olarak devam ediyorlardı. Bu kızların da zaman içinde evlendiklerini/evlendirildiklerini varsaymak yerinde olacaktır. Ne var ki bazıları için uygun eş adayını bulmak uzun bir zaman alabiliyordu. Özellikle taşradan gelen, ebeveynlerini kaybetmiş, herhangi bir akrabalık ilişkisinin korumasından mahrum, çocukluk dönemini geride bırakan ancak evlenmemiş/evlendirilmemiş genç kızlar için yaşamlarına hizmetçi olarak devam etmek bir tercihten ziyade zorunluluk olabiliyordu. Çocukluk yaşlarında icar edilen kızların aileleriyle ilişkileri yaşamlarına nasıl yön verecekleri üzerinde etkili olabiliyordu. Aileleri ya da akrabaları İstanbul ve hemen yakın çevresinde oturan kız çocuklarının ilişkilerini sürdürmek konusunda daha şanslı oldukları kabul edilmelidir. Ancak taşradan gelen kız çocuklarının aileleriyle ve geldikleri yerlerle bağları zamanla zayıflıyordu. Buluğa erişmiş, kendi adlarına karar alma hakkına sahip olan bu kızların çok azı memleketlerine geri dönüyor, yaşamlarına İstanbul'da devam ediyorlardı.

Aileleri tarafından icara verilmiş bir çocuktan hizmetçi bir genç kıza dönüşen bu kızlara dair hikâyeler, onların bir kısmının kendilerini İstanbul gibi büyük bir metropolde yabancı, kimsesiz ve sahipsiz hissettiklerini anlatmaktadır. 24 Mart 1801'de Davudpaşa Mahkemesi'ne başvuran Fatma adındaki bir genç kızın mahkemede ifade ettikleri kendisiyle benzer koşullarda yaşayan kız çocuklarının çoğu için geçerlidir. Fatma buluğa yeni erişmişti. Yaşı tam olarak belirtilmemiş olmakla birlikte 12-15 yaşları arasında olmalıydı. Aslen Orta Anadolu'da bir kasaba olan Seydişehir'den geliyordu. Ben "garîbet-üd-diyâr olmamla" diyerek İstanbul'daki yalnızlığını ve himayeye duyduğu ihtiyacı çok yalın bir şekilde anlatacaktır. Bu yaşlardaki bekâr bir genç kız İstanbul'da yalnız başına ne yapabilirdi? Aynı durumda kalan çoğu genç kızın yapacağı gibi Fatma da Esmâ adındaki bir kadınla Esmâ'nın "menziline hizmet etmek" üzere günlüğü beşer pare ücretle anlaşmaya varacaktır. Fatma'nın önceliği alacağı ücretten ziyade bir himayeye kavuşmasıdır. Zaten yaptığı anlaşmada alacağı beş parenin Esmâ tarafından nafaka ve giyim kuşamına harcanacağını kabul edecektir.⁴³

•••••

⁴³ *DŞS* 36, v. 53a, hkm. 1 (24 Mart 1801). Ayrıca bkz. *DŞS* 2, v. 39b, hkm. 4 (19 Ekim 1783); *DŞS* 34, v. 36b, hkm. 4 (18 Mayıs 1800).

Fatma'nın hikâyesi kendisiyle benzer bir kaderi paylaşan kız çocuklarının çoğu için oldukça tanıdık. Onun bu anlaşmayı yapmadan önceki yaşamı hakkında pek az malumat bulunmakla birlikte icar edilmiş bir çocuk olduğu sonucuna varmak mümkündür. Çocukluklarında aileler arasındaki pazarlıkların konusu olan Fatma gibi kız çocukları, buluşa eriştikten sonra en azından hukuki olarak kendi adlarına hareket etme hakkını elde ediyorlardı. Bir kısmının bu aşamada kendi adlarına herhangi bir sözleşme yapmadan kendilerini yanlarına almış ailelere hizmet etmeye devam ettikleri açıktır. Ancak Fatma'nın yolunu takip edip bir "hizmet anlaşması" yapanlar da küçümsenmeyecek boyutlardadır. Anlaşmalar genellikle çocukların buluşa erişmesinden kısa bir süre sonra yapılırdı. Burada kızların kendilerini yanlarına alan ailelere ne kadar zamandır hizmet ettikleri belirtilir, alacakları ücret ve bu ücretin nasıl değerlendirileceği tespit edilirdi. Kızlar geçmiş yıllarda yaptıkları hizmetlerin karşılığında ya eşya alıyor ya da birikmiş ücretlerinden feragat ediyorlardı. Kızların genellikle yalnız başlarına yaptıkları bu anlaşmalara zaman zaman aileden birileri de dahil oluyordu.⁴⁴ Elbette bunların çoğu İstanbullu ya da İstanbul'a yerleşmiş ailelerdi. Öyle ki genç kızlar ücretin bir kısmının muhtaç durumdaki ailelerine verilmesini, yaptıkları anlaşmaların bir parçasına dönüştürebiliyorlardı. On üç yaşında buluşa erişmiş Ümmügülsüm adındaki bir genç kız Seyyid el-Hac İsmail Efendi ve eşiyle yaptığı 25 Temmuz 1801'de kayıtlara geçirilen bir hizmet anlaşmasında, alacağı iki kuruş aylığın bir kuruşunun annesine diğer bir kuruşunun ise kendisine verilmesini isteyecektir. Anlaşma yapılırken Ümmügülsüm'ün annesi de hazır bulunuyordu.⁴⁵

Ümmügülsüm, anlaşmayı yapmadan önce aynı aileye on üç ay hizmet etmişti. Bu hizmetin karşılığında yirmi altı kuruş alacaktır. Yaygın olmamasına karşın icar edilmiş kız çocukları kendilerini yanlarına alan ailelerden kopup başka ailelerin himayesine girebiliyorlardı. Bunun nedenlerini anlamak çoğu zaman mümkün değildir. Ancak bazı ipuçları çocukları veren ve alan aileler arasında sorunlar yaşanabildiğine işaret etmektedir. Bu sorunlar çocukların ücretleri ve

.....

44 *DŞS* 33, v. 18b, hkm. 3 (27 Ağustos 1799).

45 *DŞS* 38, v. 2b, hkm. 3 (25 Temmuz 1801).

onları yanlarına alan ailelerin onlardan memnun kalmaması gibi çok farklı konularla ilişkili olabiliyordu.⁴⁶

Ev içi hizmetlerde çalışan kızlar/kadınlar azat edilmiş bir cariye, çocuk annesi evli bir kadın ya da bekar bir genç kız olabilirlerdi. Ancak onların medeni durumları, yaşları ve yaşam tecrübeleri hepsinin “ücret ile hizmet eder makulesinden” olarak tanımlanmasına engel değildi. Yapılan çalışmalar ev içi hizmetlerde çalışan/çalıştırılan kadınların bazı sorunlarla yüzleşmek zorunda kalabildiklerine işaret etmiştir. Ucuz işgücü olarak kullanılmış olmalarının yanında evin erkekleri onların akrabaları ve varsa erkek hizmetçiler tarafından cinsel baskı ve şiddete maruz kaldıkları düşüncesi yaygın bir kanaattir.⁴⁷ Çoğunluğu ailelerinin korumasından yoksun onlu ve yirmili yaşlarda genç kızlar barındıkları evlerde erkeklere karşı savunmasız bir konumdaydılar. Cinsel istismar konusuna farklı toplumlar bağlamında yapılan çalışmalarda da yoğun bir şekilde değinilmiştir. Rönesans İtalya’sı üzerine yapılan bir çalışmada, küçük yaşlarda ailelerinden kopup başka ailelere verilen kız çocuklarının evlenecekleri bir erkek hayali kurarken onurlarını korumakta güçlük çektiğinin şarkılarla anlatıldığı yazılmaktadır.⁴⁸ Londra gibi taşradan sayısız genç kızın akınına uğrayan erken modern Avrupa kentlerinde tecavüz mağdurlarının yarısından fazlasını ev içi hizmetlerde çalışan kızlar oluşturuyordu.⁴⁹ Ancak konuyu araştırmaların henüz yeterli düzeyde olmadığı Osmanlı dünyası bağlamında tartışırken daha dikkatli olmakta yarar bulunmaktadır.⁵⁰

.....

46 DŞS 86, v. 4b, hkm. 5 (16 Haziran 1828); ÜŞS, 552, v. 73a, hkm. 1 (6 Haziran 1801).

47 Maksudyan, *a.g.m.*, s. 488-512; Eyal Ginio, “Living on the Margins of Charity Coping with Poverty in an Ottoman Provincial City”, *Poverty and Charity in Middle Eastern Contexts*, New York: State University of New York Press, 2003, s. 173-176.

48 Christiane Klapisch-Zuber, *Women, Family, and Ritual in Renaissance Italy*, Chicago and London: The University of Chicago Press, 1987, s. 106-107.

49 Julius R. Ruff, *Erken Modern Avrupa’da Şiddet (1500-1800)*, çev. Didem Türkoğlu, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 168-169.

50 Bu hususta kısa bir tartışma ve değerlendirme için bkz. Yahya Araz, “Cariyeler, Efendiler ve Pusuda Bekleyenler: Osmanlı İstanbul’unda Hamile ve Çocuk

Ev içi hizmetlerde çalışan kızlar cinsel baskıların dışında hırsızlık suçlamalarına ve şiddete maruz kalabiliyor, şüpheli ölümlerin kurbanı olup⁵¹ uyum sorunları yaşayabiliyorlardı. 27 Ekim 1801'de Davudpaşa Mahkemesi'ne yansıyan bir kayıttan kaybolduğu anlaşılan Edirneli Şerife Nefise bu kızlardan sadece biriydi. Teyzesinin himayesinde olan Nefise'nin anne babası ölmüş, beş yıl önce İstanbul'da bir ailenin yanına verilmişti. Kayıтта belirtilmeyen ancak tahmin edilebilecek sebeplerden dolayı kendisinden bir daha haber alınamayacak şekilde "fırar" etmişti. Anlaşılan Nefise'nin "fırar" etmesinden sonra Edirne'de yaşayan teyzesine haber verilmiş, İstanbul'a çağrılmıştı. Teyzesi mahkemenin önüne çıkacak ve Nefise'nin "fırar" etmesinde onu yanına alan ailenin hiçbir sorumluluğu olmadığını ifade edecektir. İstanbul'a geldiğinde Nefise'nin teyzesine ne anlatılmıştı? Utandıracak hikâyeler mi? Bunu tahmin etmek güç değildir.⁵² Nefise'nin kaderini paylaşıp kaldıkları evlerden kaçan/kovulan kızların bir kısmının sokaklara düşmüş olabilecekleri ihtimali çok yüksektir.⁵³

Sonuç

Ne var ki başka ailelerin yanına verilip ev içi hizmetlerde çalıştırılan kızların yaşamlarına eğilirken, son derece acıklı olmalarına karşın, sürekli bir şekilde sonu "kötü" bitmiş hikâyelerin üzerinde durmak ve olguyu açıklamak için bu hikayelere yaslanmak adil değildir. Bu kızların ev iç hizmetlerde çalıştırıldığı, bazılarının cinsel baskılara maruz kaldığı ve sokaklara düştükleri doğrudur. Ancak kayıtlar, ev içi hizmetlerde çalışan sayısız genç kızın "mutlu" olduklarını ima eden ipuçlarıyla doludur. Evlenen, okuma yazmayı öğrenen, yanlarında barındıkları ailelerle çok iyi ilişkiler geliştirip mirastan pay bırakılan çok sayıda genç kız bulunmaktaydı.

İcar edilmiş bir çocukla buluşa eriştikten sonra kendi adlarına sözleşmeler yaparak hizmetçiliğe "terfi" eden genç kızların

.....

Annesi Cariyeler Üzerine Düşünceler (1790-1880)", *Kebikeç*, sy. 37, 2014, s. 249-251.

51 ÜŞS 553, v. 28b, hkm. 6/7 (16/17 Haziran 1801).

52 DŞS 38, v. 48a, hkm. 2 (27 Ekim 1801).

53 Özbek, *a.g.m.*, s. 69.

yaşamlarında bir değişim meydana geliyor muydu? Çocukların yaşamlarında ve yaptıkları işlerin niteliğinde köklü bir değişim yaşandığını iddia etmek mümkün değildir. Belki de kız çocukları, beklenebileceği üzere yaşları ilerledikçe daha fazla sorumluluk alıyor ve yeni işlerle meşgul oluyorlardı. Ancak buluğa erişmenin ve kendilerini yanlarına alan ailelerle bir anlaşma yapmanın doğurduğu önemli farklılıklar da olmalıydı. Her şeyden önce böyle anlaşmaları buluğa erişmiş ve kendi adlarına bağımsız kararlar verme yetisine sahip kişiler olarak yapıyorlardı. Bu, taşra kökenli kızların pek fazla seçeneği olmamasına karşın, yaptıkları anlaşmaları istedikleri zaman feshedebilecekleri anlamına da geliyordu. Ancak ne olursa olsun bu kızların yapılan anlaşmalarla birlikte “ücret ile hizmet eder makulesinden” kimselere dönüştükleri ve ev içi hizmetlerde çalışan kadınların önemli bir kısmını oluşturdıkları açıktır.